

НИКОЛАЙ ГОГОЛ СТАРОВРЕМСКИ ПОМЕШЧИЦИ

Превод от руски: Иван Добрев, —

chitanka.info

Много обичам скромния живот на ония усамотени владелци на отдалечени села, които в Малорусия обикновено се наричат старовремски и като вехтите живописни къщички са хубави със своята пъстрота и пълна противоположност на новата, гладка сграда, чиито стени не са измити още от дъжда, покривите не са покрити със зелена плесен и лишената от мазилка входна площадка не показва червените си тухли. Понякога обичам да сляза за минута в сферата на тоя необикновено усамотен живот, дето нито едно желание не прелита отвъд дървената ограда, която заобикаля дворче отвъд плета на градината, пълна с ябълки и сливи, отвъд селските къщи, които я заобикалят, кривнати настрана, засенчени от върби, бързи и круши. Животът на техните скромни стопани е толкова тих, че за минута се забравяш и мислиш, че страстите, желанията и ония неспокойни рожби на злия дух, които смуцават света, съвсем не съществуват и ти си ги видял само в някакъв бляскав, искрящ сън. Аз виждам оттук ниска къщичка с веранда от малки почернели дървени колонки, която заобикаля цялата къща, за да може човек във време на гръмотевица и градушка да затвори капациите на прозорците, без да се измокри от дъжда. Зад тях ароматната смрадлика, цели редици ниски плодни дръвчета, удавени в пурпура на вишните и в смарагдовото море от сливи — покрити с куршумен матов слой; клонест клен, в чиято сянка е постлан за почивка килим; пред къщата широк двор с ниска млада тревица, с утъпкана пътечка от хамбара до кухнята и от кухнята до господарските покои; дългошиеста гъска, която пие вода заедно с млади и нежни като пух гъсенца; дървена ограда, окичена с нанизани сушени круши и ябълки и с килими, които се проветряват, кола с пъпеша, спряна до хамбара, отпрегнат вол, който лениво лежи до нея — всичко това има за мен неопишуема прелест може би защото вече не го виждам и защото ни е мило всичко онова, с което сме разделени. Както и да е, но дори тогава, когато моята бричка се приближаваше към входната площадка на тая къщичка, душата ми добиваше чудно приятно и спокойно състояние; конете весело спираха пред площадката, кочияшът най-спокойно слизаше от капрата и пълнеше лулата си, сякаш идваше в собствената си къща, самият лай, вдигнат от ленивите мурджовци, шарковци и белчовци, беше приятен за ушите ми. Но най-много ми се харесваха самите стопани на тия скромни кътчета — старчетата, бабичките, които грижливо излизаха да ме

посрещнат. Техните лица ми се явяват понякога и сега между модните фракове, в шума и тълпата и тогава изведнъж ме обзема полусън и ми се мерзелее миналото. По лицата им винаги е изписана такава доброта, такова гостоприемство и чистосърдечие, че макар и за късо време, неволно се отказваш от всички дръзки мечти и неусетно минаваш с всичките си чувства в простия буколически живот.

Досега още не мога да забравя двама старци от миналия век, които — уви! — вече ги няма, но душата ми и до днес още е пълна с жалост и сърцето ми страшно се свива, когато си представя, че един ден пак ще пристигна в тяхното предишно, запустяло днес жилище и на онова място, гдето се издигаше ниската къщичка, ще видя купчина съборени селски къщи, полупресъхнало езеро, обрасъл с трева ров — нищо друго. Тъжно. Още отсега ми е тъжно. Но да се върнем към разказа. Афанасий Иванович Товстогуб и жена му Пулхерия Ивановна Товстогубица, както я наричаха околните селяни, бяха тия старци, за които почнах да разказвам. Ако бях живописец и исках да изобразя върху платно Филемон и Бавкида, никога не бих избрал друг модел освен тях. Афанасий Иванович беше на шейсет години, Пулхерия Ивановна — на петдесет и пет. Афанасий Иванович беше висок, винаги ходеше в овчо кожухче, покрито с камлот, седеше превит и почти винаги се усмихваше, дори и когато разправяше нещо или само слушаше; Пулхерия Ивановна беше някак сериозна, почти никога не се смееше, но по лицето и в очите ѝ имаше изписана толкова доброта, толкова готовност да ви нагости с най-хубавото, което имаха, че вие навярно бихте намерили усмивката ѝ вече прекомерно сладникава за нейното добро лице. Леките бръчки по техните лица бяха разположени така приятно, че художникът навярно би ги откраднал. По тях сякаш можеше да се прочете целият им живот, ясният спокоен живот, който водеха старите народни простосърдечни и същевременно богати семейства — противоположни на ония малоруси от простолюдието, които се замогват като производители на катран, като търгаши, изпълват като скакалци палатите и канцелариите, скубят последната копейка от собствените си земяци, наводняват Петербург с доносчици, спечелват най-последно капитал и тържествено прибавят към презимето си, завършващо с о, буквата в. Не, също като всички старинни и коренни малорусийски семейства те не приличаха на тия презрени и жалки твари. Човек не можеше да гледа без симпатия

тяхната взаимна любов. Те никога не си говореха на „ти“, а винаги на „вие“: вие, Афанасий Иванович; вие, Пулхерия Ивановна. „Вие ли продънихте стола, Афанасий Иванович?“ „Нищо, не се сърдете, Пулхерия Ивановна: аз го продъних.“ Никога не бяха имали деца и поради това цялата им привързаност беше съсредоточена върху тях самите. Някога на младини Афанасий Иванович беше служил като компанеец^[1], сетне бе секундмайор^[2], но това бе много отдавна, бе вече минало, самият Афанасий Иванович почти никога не си спомняше за него. Афанасий Иванович се ожени трийсетгодишен, когато беше левент и носеше везана куртка без ръкави; той дори доста изкусно открядна Пулхерия Ивановна, защото роднините ѝ не искаха да му я дадат; но и за това вече почти не си спомняше, поне никога не говореше за него. Всички тия стари необикновени произшествия отдавна се бяха изличили или бяха заместени от спокоен и усамотен живот, от ония дремещи и същевременно някак хармонични блянове, които изпитвате, когато седите на селския балкон, обърнат към градината, когато прекрасен дъжд шуми разкошно, плющи по листата на дърветата, стича се на шумолещи поточета и навява дрямка по тялото ви, а в това време дъгата се промъква иззад дърветата и във вид на полуразрушен свод свети със своите седем цвята на небето. Или когато ви приспива каляската, която се гмурка между зелените храсти, а гласът на степния пъдпъдък ехти и ароматната трева заедно с житните класове и полските цветя се въвира през вратичките на каляската и ви шиба приятно по ръцете и лицето. Той винаги слушаше с приятна усмивка гостите, които идваха у дома му, понякога и той самият говореше, но повече разпитваше. Не беше от ония старци, които дотягат с вечни похвали за старото време или с укори за новото. Напротив, когато ви разпитваше, проявяваше голямо любопитство и участие към собствения ви живот, към сполуките и несполуките, от които обикновено се интересуват всички добри старци, макар донякъде това да прилича на любопитството на дете, което разглежда печатчето върху верижката на часовника ви, докато говори с вас. Тогава лицето му, може да се каже, излъчваше доброта. Стаите на къщичката, в която живееха нашите старци, бяха мънички, ниски, в каквито обикновено живеят старовремските хора. Във всяка стая имаше огромна печка, която заемаше почти една трета от нея. Тези стаички бяха ужасно топли, защото и Афанасий Иванович, и Пулхерия

Ивановна много обичаха топлината. Самите пещи се отваряха откъм пруста, винаги напълнен почти до тавана със слама, която в Малорусия обикновено се употребява вместо дърва. Пращенето на тая горяща слама и осветлението ѝ правят пруста извънредно приятен в зимна вечер, когато, измръзнал да преследваш някоя брюнетка, се втурваш в него и пляскаш с длани. Стените на стаите бяха украсени с няколко картини и картинки в старинни тесни рамки. Убеден съм, че самите домакини отдавна бяха забравили тяхното съдържание и навярно не биха забелязали, ако някои от тях бъдат изнесени. Имаше два големи портрета, рисувани с маслени бои. Единият изобразяваше някакъв архиерей, а другият Петър Трети. От дясната рамка поглеждаше херцогиня Лавалиер, изцапана от мухи. Около прозорците и над вратите се намираха множество малки картинки, които някак свикваш да смяташ за петна върху стената и затова съвсем не ги разглеждаш. Почти във всички стаи подът беше пръстен, но тъй гладко измазан и поддъжан в такава чистота, с каквата навярно не се поддържаеше нито един паркет в богата къща, лениво измитан от сънлив господин в ливрея. Цялата стая на Пулхерия Ивановна беше изпълнена със сандъци, кутии, кутийки и сандъчета. По стените бяха окачени множество вързопчета и торбички със семена от цветя, зеленчук и дини. По ъглите в сандъчетата и между сандъчетата бяха наредени множество кълбета с пъстроцветна вълнена прежда, парчета от старинни рокли, шити преди половин столетие. Пулхерия Ивановна беше голяма домакиня и прибираше всичко, макар понякога и сама да не знаеше за какво ще ѝ послужи по-късно. Но най-забележителното в къщата бяха пеещите врати. Щом настъпваше утрото, пеенето на вратите се чуваше из цялата къща. Не мога да кажа защо пееха; дали бяха причина за това ръждясалите панти, или самият майстор, който ги бе направил, беше скрил в тях някакъв секрет, но забележителното е, че всяка врата имаше свой собствен глас; вратата на спалнята пееше с най-тънък дискант; вратата за трапезарията хъркаше басово; а оная, която беше в пруста, издаваше някакъв чудноват треперещ и същевременно стенещ звук, тъй че, като се вслуша в него човек, най-после много ясно чуваше: майчице, студено ми е!

Зная, че на мнозина тоя звук много не се харесва; но аз го обичам много и ако понякога ми се случи тук да чуя скърцане на врати, изведнъж просто ми лъхва на село, на ниска стаичка, озарена от свещ в

старовремски светилник, на вечеря, сложена вече на масата, на майска тъмна нощ, която през отворения прозорец наднича от градината към наредената маса, на славей, който залива градината, къщата и далечната река със своите трели, на страх и шумолене на клони... и, Боже, каква дълга върволица от спомени ми навява тогава всичко това. Столовете в стаята бяха дървени, масивни, каквито са били на мода едно време; всички те бяха с високи дялани облежала в естествен вид, без всякакъв лак и боя; дори не бяха покрити с плат и донякъде приличаха на ония столове, върху които и до днес сядат архиереите. Триъгълни масички по ъглите, четириъгълни пред дивана и пред огледалото в тънка златна рамка, обвита с листа, които бяха осеяни от мухите с черни точки, пред дивана голям килим с птици, подобни на цветя, и с цветя, подобни на птици — ето почти всичката украса на скромната къщичка, гдето живееха моите старци. Слугинската стая беше пълна с млади и немлади девойки във фусты на ивици, на които Пулхерия Ивановна понякога даваше да шият някои дреболии или ги караше да чистят ягоди, но повечето от които бързаха към кухнята да спят. Пулхерия Ивановна смяташе за необходимо да ги държи вкъщи и строго следеше за тяхната нравственост. Но за голяма нейна изненада не минаваха няколко месеца и снагата на някои от нейните девойки ставаше много по-пълна от обикновено; това изглеждаше толкова почудно, тъй като в къщата почти нямаше неженени слуги, като се изключи може би само момчето, прислужващо в стаите, което ходеше в сив полуфрак босо и ако не ядеше, непременно спеше. Пулхерия Ивановна обикновено се скарваше на виновната и строго заповядваше занапред да не се случва такова нещо. По стъклата на прозорците бръмчеше страшно множество мухи, което заглушаваше дебелия глас на някоя земна пчела, придружаван понякога от пронизителното жужене на осите; но щом внасяха свещите, цялото това множество отиваше да спи и покриваше като черен облак целия таван.

Афанасий Иванович твърде малко се занимаваше със стопанството, макар че понякога отиваше при косачите и жетварите и доста внимателно гледаше тяхната работа; цялото бреме на управлението лежеше върху Пулхерия Ивановна. Стопанисването на Пулхерия Ивановна се състоеше в непрекъснато отключване и заключване на килера, в насоляване, сушене, варене на безбройно количество плодове и зеленчуци. Нейната къща напълно приличаше на

химическа лаборатория. Под ябълката винаги имаше накладен огън: и от железния триножник почти никога не се сваляше котелът или медната тава, пълна със сладко, желе, мармалад, варени с мед, със захар и не помня още с какво. Под друго дърво кочияшът вечно преваряваше в медно казанче ракия от листа на праскови, от смрадлив цвят, червен кантарион, вишневи костилки и към края на този процес съвсем не беше в състояние да си обърне езика, дрънкаше такива глупости, че Пулхерия Ивановна нищо не можеше да разбере, и отиваше в кухнята да спи. Всичката тая смет се вареше, солеше, сушеше в такова количество, че то навярно би удавило в края на краищата целия двор — защото Пулхерия Ивановна винаги обичаше да приготвя освен пресметнатото за употребяване още и за запас, — ако по-голямата половина от всичко това не се изяждаше от слугините, които се промъкваха в килера и тъй ужасно преяждаха, че цял ден пъшкаха и се оплакваха от корем. В земеделието и другите стопански клонове извън къщата Пулхерия Ивановна имаше малко възможност да се меси. Управителят, в съюз със селския кмет безмилостно ги крадеше. Двата бяха усвоили навика да влизат в господарските гори като в свои собствени, правеха от тях множество шейни и ги продаваха на близкия панаир, освен това продаваха и на съседните казаци всички дебели дъбове за строеж на мелници. Само веднъж Пулхерия Ивановна реши да направи ревизия на горите си. За тая цел бяха запрегнати джорджи с огромни кожени чергила, от които — щом кочияшът тръснеше поводите и конете, служили още и в милицията, потегляха — въздухът се изпълваше с чудовати звуци, така че изведнъж се чуваха и флейта, и дайре, и барабан; всяко гвоздейче и всяка желязна скоба звънтяха толкова силно, че чак до водениците се чуваше как господарката тръгва на път, макар че това разстояние беше не по-малко от две версти. Пулхерия Ивановна не можа да не забележи страшното опустошение в гората и загубата на ония дъбове, които тя още в детинството си знаеше като стогодишни.

— Защо, Ничипоре, дъбчетата са толкова оредели?... — каза тя, като се обърна към своя управител, който се намираще до нея. — Внимавай косата ти да не оредее.

— Защо да са оредели? — казваше обикновено управителят. — Загубили са се! Просто съвсем са се загубили: и гръм ги е съсипал, и червеи са ги изяли — загубили са се, пани, загубили са се.

Пулхерия Ивановна напълно се задоволяваше от тоя отговор и когато се връщаше вкъщи, даваше заповед да се удвои само стражата в градината около испанските вишни и големите зимни круши. Тия достойни управници — управителят и кметът, бяха сметнали за съвсем излишно да докарват всичкото брашно в господарските хамбари, защото на господарите щяло да стигне и половината; най-после и тая половина те докарваха плесенясала или мокра, след като е била бракувана на панаира. Но колкото и да крадяха управителят и кметът, колкото и ужасно да плюскаха всички в къщата, като се почне от ключарката и се свърши със свинете, които унищожаваша страшно много сливи и ябълки и често пъти блъскаха дървото със собствената си зурла, за да одрусат от него цял дъжд от плодове, колкото и да ги кълвяха врабците и враните, колкото и подаръци да носеха слугите на своите сватове в други села и дори да мъкнеха от килерите стари платна и преди и всичко това да се насочваше към всемирния извор, т.е. към кръчмата, колкото и да крадяха гостите, флегматичните кочияши и лакеите — благословената земя произвеждаше всичко това в такова изобилие, Афанасий Иванович и Пулхерия Ивановна имаха нужда от толкова малко, че всички тия страшни разхищения бяха сякаш съвсем незабележими в тяхното стопанство.

Двамата старци по старинния обичай на старовремските помещици обичаха да си похапват. Щом се сипваше зората (те винаги ставаха рано) и вратите почнеха своя разногласен концерт, те вече седяха до масичката и пиеха кафе. След като изпиваше кафето, Афанасий Иванович излизаше в пруста, размахваше кърпичката си и казваше: „Къш, къш, гъша пасмина, от вратата!“ В двора обикновено срещаше управителя. Той имаше навика да влиза в разговор с него, разпитваше за полските работи до най-голяма подробност, правеше такива забележки и даваше такива заповеди, които биха изненадали всекиго с необикновеното познаване на стопанството и никой човек не би дръзнал дори да помисли, че може да се открадне нещо от такъв буден стопанин. Но неговият управител беше стар врабец, той знаеше как трябва да отговаря, а още повече как трябва да се разпорежда.

След това Афанасий Иванович се връщаше в стаята, доближаваше се до Пулхерия Ивановна и казваше:

— Не мислите ли, Пулхерия Ивановна, че е време да си похапнем нещо?

— Че какво да си похапнем сега, Афанасий Иванович? Дали питка със сланина, или пирожки с мак, или може би солени гъбки?

— Може и гъбки или пирожки — отговаряше Афанасий Иванович и на масата изведнъж се явяваше покривка и върху нея пирожки и гъбки.

Един час преди обедата Афанасий Иванович отново си хапваше, наливаше си една старинна сребърна чашка ракия, закусваше с гъбки, разни сушени рибки и други неща. Сядаха да обядват в дванайсет часа. Освен блюдата и сосиерите на масата имаше множество гърненца със замазани капаци, за да не може да изветрее някое апетитно изделие на старовремската вкусна кухня. През време на обедата обикновено се водеше разговор за предмети, най-близки до обедата.

— Струва ми се, че тая каша е малко прегоряла — казваше обикновено Афанасий Иванович. — На вас не ви ли се струва така, Пулхерия Ивановна?

— Не, Афанасий Иванович, сложете повечко масло, тогава тя няма да ви се струва прегоряла, или ето, вземете от тоя сос с гъбки и я полейте.

— Може — казваше Афанасий Иванович и протягаше чинията си, — да опитаме как ще стане.

След обедата Афанасий Иванович отиваше да си почине около един час, след което Пулхерия Ивановна донасяше разрязана диня и казваше:

— Ето, опитайте Афанасий Иванович, каква хубава диня!

— Не гледайте, Пулхерия Ивановна, че е червена — казваше Афанасий Иванович, като вземаше един голям резен... — Може да е червена и пак да е лоша.

Но динята незабавно изчезваше. След това Афанасий Иванович изяждаше още няколко круши и отиваше да се поразходи из градината заедно с Пулхерия Ивановна. Като се връщаха вкъщи, Пулхерия Ивановна отиваше да си гледа работата, а той сядаше под навеса, обърнат към двора, и гледаше как килерът постоянно показваше и скриваше вътрешността си и слугините, блъскайки се една друга, ту внасяха, ту изнасяха куп разни неща в дървени сандъци, в кошници, в корита и в други плодохранилища. Малко по-късно той пращаше да повикат Пулхерия Ивановна или сам отиваше при нея и казваше:

— Какво ли да си хапна, Пулхерия Ивановна?

— Че какво ли да бъде? — казваше Пулхерия Ивановна. — Да отида пък да кажа да ви донесат вареники с ягоди, които заповядах нарочно да оставят за вас?

— И то не е лошо — отговаряше Афанасий Иванович.

— Или може би бихте хапнали малко кисел^[3]?

— И то е хубаво — отговаряше Афанасий Иванович, след което всичко това незабавно се донасяше и както му е редът, се изяждаше.

Преди вечерята Афанасий Иванович пак си хапваше нещо. В девет и половина сядаха да вечерят. След вечерята веднага отиваха да спят и всеобща тишина се въдворяваше в това деятелно и същевременно спокойно кътче. Стаята, в която спяха Афанасий Иванович и Пулхерия Ивановна, беше толкова гореща, че малцина биха били в състояние да останат в нея няколко часа. Но Афанасий Иванович отгоре на това, за да му бъде по-топло, спеше на леглото върху печката, макар че силната горещина често пъти го караше да става по няколко пъти посред нощ и да се разхожда из стаята. Понякога, като ходеше из стаята, Афанасий Иванович пъшкаше.

Тогава Пулхерия Ивановна питаше:

— Защо пъшкате, Афанасий Иванович?

— Господ го знае, Пулхерия Ивановна, тъй, като че ли коремът ме наболява — казваше Афанасий Иванович.

— Да бяхте хапнали нещо, Афанасий Иванович?

— Не зная дали ще ми помогне, Пулхерия Ивановна! Но какво ли да хапна?

— Кисело млечице или рядък ошав от сушени круши.

— Може, само така, да опитам — казваше Афанасий Иванович. Сънената слугиня отиваше да рови в долапите и Афанасий Иванович изяждаше една чинийка, след което обикновено казваше: — Сега като че ли ми поолекна.

Понякога, ако времето биваше ясно и в стаите биваше доста силно затоплено, Афанасий Иванович, развеселен, обичаше да се пошегува с Пулхерия Ивановна и да поговори за нещо странично.

— Я ми кажете, Пулхерия Ивановна — питаше той, — къде бихме се дянали, ако нашата къща изведнъж се запалеше?

— Виж, това, Боже опази! — казваше Пулхерия Ивановна и се кръстеше.

— Все пак да речем, че нашата къща изгори, къде бихме отишли тогава?

— Бог знае какво говорите, Афанасий Иванович! Как може къщата да изгори, Бог няма да позволи това.

— Но ако изгори?

— Е, тогава бихме отишли в кухнята. Вие бихте взели до известно време оная стаичка, в която живее ключарката.

— Ами ако и кухнята изгори?

— Дано Бог ни опази от такава напасть, да изгорят изведнъж и къщата, и кухнята! Ех! Тогава да отидем в килера, докато се построи новата къща.

— Ами ако и килерът изгори?

— Бог знае какво говорите! Не искам да ви слушам! Грехота е да се говори така и Бог наказва за такива думи.

Но Афанасий Иванович, доволен, че се е пошегувал с Пулхерия Ивановна, се усмихваше, седнал на стола си.

А най-интересни ми се струваха старците, когато имаха гости. Тогава всичко в къщата им добиваше друг вид. Тия добри хора, може да се каже, живееха само за гостите. Най-хубавото, което имаха, се изнасяше. Те се надпреварваха да ви нагостят с всичко, което се произвеждаше в тяхното стопанство. Но най ми беше приятно, че в цялата им услужливост нямаше нищо престорено. Това гостоприемство и тая готовност тъй кротко се изписваха по техните лица, тъй им отиваха, че по неволя човек се съгласяваше с техните молби. Те бяха последица от чистата, ясна простота на техните добри и безхитростни души. Това гостоприемство съвсем не е онова, с което ви гощава чиновникът от държавно учреждение, станал човек с ваша помощ, наричащ ви благодетел и пълзящ пред нозете ви. Те по никой начин не оставяха госта да си отиде същия ден; той непременно трябваше да пренощува.

— Как е възможно в такова късно време да тръгвате на такъв дълъг път — казваше винаги Пулхерия Ивановна (гостът обикновено живееше на три или четири версти от тях).

— Разбира се — казваше Афанасий Иванович.

— Всичко може да се случи: да ви нападнат разбойници или други лоши хора.

— Да пази Бог от разбойници! — казваше Пулхерия Ивановна. — И защо ви трябва да разправяте такива работи вечерно време. Разбойници, неразбойници, но вече е тъмно, съвсем не бива да тръгвате. Пък и вашият кочияш, познавам го аз вашия кочияш. Той е такъв слабават и дребничък, една кобила да го ритне, ще го събори, а освен това сигурно се е нарязал вече и спи някъде.

И гостът трябваше непременно да остане; впрочем вечерта в ниската топла стая, приветният, стоплящ и приспиващ разказ, вдигащата се пара от сложената на масата гозба — винаги хранителна и майсторски приготвена — беше за него награда. Аз сякаш и сега виждам как Афанасий Иванович седи приведен на стола с постоянната си усмивка и слуша внимателно и дори с наслада госта. Често пъти ставаше дума и за политика. Гостът, който също твърде рядко излизаше от селото си, често с многозначителен вид и тайнствен израз на лицето правеше своите догадки и разказваше, че французинът тайно се споразумял с англичанина да пусне отново срещу Русия Бонапарт, или просто разказваше за предстояща война и тогава Афанасий Иванович често казваше, сякаш без да забелязва Пулхерия Ивановна:

— И аз мисля да отида на война: защо пък да не мога да отида на война?

— Ето го, вече тръгна — прекъсваше го Пулхерия Ивановна. — Не го вярвайте — казваше тя, като се обръщаше към госта. — Де може той, старият, да отиде на война! Първият срещнат войник ще го застреля! Вярвай Бога, ще го застреля! Ей-така, ще се прицели и ще го застреля.

— Какво от това — казваше Афанасий Иванович, — и аз ще го застрелям.

— Ето на, чуйте го какво говори! — подеваше Пулхерия Ивановна. — Къде ще върви на война! И пищовите му отдавна вече са ръждясали и лежат в килера. Да бяхте ги видели: там има такива пищови, че още преди да гръмнат, ще се пръснат от барута и пръстите му ще се откъснат, и лицето му ще се обезобрази, и навеки ще остане нещастен.

— Какво от това — казваше Афанасий Иванович, — аз ще си купя ново оръжие. Ще си взема сабя или казашка пика.

— Това са все измислици. Тъй изведнъж му хрумне нещо и почне да разправя — отвърщаше Пулхерия Ивановна ядосано. — Зная,

че се шегува, но все пак ми е неприятно да го слушам. Ето така говори винаги, понякога го слушаш, слушаш и те дострашее.

Но Афанасий Иванович, доволен, доволен, че донякъде е уплашил Пулхерия Ивановна, се смееше, седнал приведен на стола си.

Пулхерия Ивановна беше за мен най-интересна тогава, когато отвеждаше госта на закуска.

— Ето — казваше тя, като сваляше запушалката от шишето, — това е водка с дравей^[4] и градински чай. Ако ви болят плешките или кръстът, тя много помага. Ето тая е с червен кантарион: ако шуми в ушите ви и по лицето ви се явяват лишеи, много помага. А тая е варена с костилки от праскови, ето вземете една чашка, каква прекрасна миризма. Ако някой път, като ставате от леглото, се ударите в ръба на шкафа или на масата и на челото ви излезе грудка, стига да изпиете една чашка преди обед, всичко начаса ще ви мине, като че ли съвсем не е било — след това по същия начин се изброяваха и другите шишета, които почти винаги имаха някакви целебни свойства. След като натоварваше госта с цялата тая аптека, тя го завеждаше към множеството наредени чинии: — Ето това са гъбки с чубрица! Тези са с карамфил и лешници; една туркиня ме научи да ги соля, когато още имахме турци в плен. Тя беше една такава добра туркиня и съвсем не личеше, че изповядва турската вяра. Ходеше съвсем както у нас, само че не ядеше свинско: казваше, че у тях там в някакъв закон било забранено. Ето тия гъбки са с листа от френско грозде и мускатово орехче. А пък тия големите са травянки: сега за пръв път съм ги мариновала, не ги знам какви са; научих тайната от отец Иван. В една малка бъчвичка трябва да се постелят най-напред дъбови листа и после да се посипе пипер, селитра и да се сложи още цвят от нечуивятър^[5], та тоя цвят да се вземе и да се постеле с дръжките нагоре, а пък това са пирожки! Това са пирожки със сирене. А пък ето тия, които Афанасий Иванович много обича, са със зеле и с каша от елда.

— Да — добавяше Афанасий Иванович, — много ги обичам; те са меки и възкиселички.

Изобщо Пулхерия Ивановна беше извънредно доволна, когато имаха гости. Добра бабичка! Тя цялата беше отдадена на гостите. Обичах да ходя у тях и макар да преяждах страшно, както всички, които им гостуваха, макар това да ми беше много вредно, все пак

винаги на драго сърце отивах у тях. Впрочем мисля си, дали самият въздух в Малорусия няма някакво особено свойство, което спомага за храносмилането, защото ако тук някой би рекъл да се нахраня по тоя начин, не ще съмнение, че наместо в леглото би се намерил легнал на масата.^[6]

Добри старци! Но моят разказ се приближава към онова твърде тъжно събитие, което завинаги промени живота на това мирно кътче. Това събитие ще ви се стори толкова по-поразително, защото бе предизвикано от една най-незначителна случка. Но по чудноватото устройство на нещата винаги нищожни причини са раждали велики събития и наопаки, великите начинания са завършвали с нищожни последици. Някой завоевател събере всички сили на държавата си, воюва няколко години, пълководците му се прославят и най-после всичко това завършва с придобиване на късче земя; а понякога, напротив, някакви си двама колбасари от два града ще се сбият помежду си за глупости и свадата ще обхване след това градовете, после селата и селцата, а сетне и цялата държава. Но да оставим тези разсъждения: не им е мястото тук. Освен това не обичам разсъжденията, когато си остават само разсъждения.

Пулхерия Ивановна имаше едно сиво котенце, което почти винаги лежеше свито на кълбо до нозете ѝ. Пулхерия Ивановна понякога го милваше и гъделичкаше с пръст по шийката, която разгаленото котенце протягаше колкото е възможно по-високо. Не може да се каже, че Пулхерия Ивановна премного го обичаше, но просто беше се привързала към него, защото бе свикнала да го вижда. А пък Афанасий Иванович често се присмиваше на тая привързаност.

— Не зная, Пулхерия Ивановна, какво особено намирате в котката. За какво ви е тя? Да имахте куче, щеше да бъде друго: кучето може да се вземе на лов, ами котката за какво е?

— По-добре мълчете, Афанасий Иванович — казваше Пулхерия Ивановна, — вие обичате да говорите само и нищо повече. Кучето е нечистопльтно, кучето ще мърси, кучето ще изпочупи всичко, а котката е тихо създание, тя никому няма да стори зло.

Впрочем на Афанасий Иванович му беше все едно дали е куче, или котка, той говореше така само за да се присмее малко на Пулхерия Ивановна.

Зад градината имаха голяма гора, която беше напълно пощадена от предприемчивия управител може би защото ударите на брадвата биха стигнали до ушите на Пулхерия Ивановна. Тя беше заглъхнала, занемарена, старите стволоче на дърветата бяха закрити с разраснал се лещак и приличаха на гащати крака на гълъби. В тая гора живееха диви котки. Горските диви котараци не бива да се смесват с ония смелчащи, които тичат по покривите на къщите. Намирайки се в градовете, те въпреки острия си нрав са много по-цивилизовани от обитателите на горите. Тия, напротив, са повече народ мрачен и див: винаги ходят мършави, слаби, мяукат с груб, необработен глас. Те изравят понякога подземен вход чак до самите хамбари и крадат сланина, явяват се дори и в кухнята, като скачат внезапно през отворения прозорец, когато забележат, че готвачът е отишъл в буренака. Изобщо никакви благородни чувства не са им познати; те живеят от грабеж и удушват малките врабчета в самите им гнезда. Тези котки дълго се душеха през дупката под хамбара с кроткото котенце на Пулхерия Ивановна и най-после го подмавиха, както отряд войници подмамя някоя глупава селянка. Пулхерия Ивановна забеляза изчезването на котката, прати да я търсят, но котката не се намираще. Минаха се три дни, Пулхерия Ивановна пожали и накрая съвсем забрави за нея. Един ден, когато ревизираще зеленчуковата градина и се връщаше с откъснати от собствената ѝ ръка зелени млади краставици за Афанасий Иванович, слухът ѝ бе поразен от най-жалко мяукане. Тя сякаш по инстинкт продума: — пис, пис! — и изведнъж из буренака излезе нейната сива котка — мършава, слаба: личеше, че от няколко дни не беше яла нищо. Пулхерия Ивановна продължаваше да я вика, но котката стоеше пред нея, мяукаше и не смееше да се приближи: личеше, че беше много подивяла през това време. Пулхерия Ивановна тръгна по-нататък, като продължаваше да вика котката, която боязливо вървеше подире ѝ чак до стобора. Най-после, като видя предишните познати места, тя влезе и в стаята. Пулхерия Ивановна веднага заповяда да ѝ дадат мляко и месо и седнала пред нея, се наслаждаваше на лакомията, с която бедната ѝ фаворитка гълташе късче след късче и сърбаше млякото. Сивата котка почти пред очите ѝ се наду и сега вече не ядеше толкова лакомо. Тя протегна ръка, за да я помилва, но неблагодарницата, както изглежда, беше вече прекалено свикнала с дивите котараци или беше научила романтичните правила,

че бедността, щом има любов, е по-хубава от дворците, а котараците бяха голи като соколи: както и да е, тя изскочи през прозореца и никой от слугите не можа да я хване.

Бабицката се замисли. „Това е смъртта, която идва да ме вика!“ — каза си тя мислено и нищо не можа да я разсее. Цял ден беше тъжна. Напразно Афанасий Иванович се шегуваше и искаше да научи защо така изведнъж се е натъжила: Пулхерия Ивановна мълчеше или отговаряше съвсем не така, че да може да задоволи Афанасий Иванович. На другия ден тя видимо отслабна.

— Но какво става с вас, Пулхерия Ивановна? Да не сте болна?

— Не, не съм болна, Афанасий Иванович! Искам да ви съобща едно особено събитие: зная, че това лято ще умра, моята смърт идва вече да ме вика!

Устата на Афанасий Иванович някак болезно се изкриви. Ала той искаше да победи в душата тъжното чувство и усмихнат каза:

— Бог знае какво говорите, Пулхерия Ивановна! Наместо чая, който често пиете, вие трябва да сте пила прасковена ракия.

И на Афанасий Иванович му домъчня, че се беше пошегувал така с Пулхерия Ивановна, той я гледаше и сълза увисна на ресниците му.

— Моля ви се, Афанасий Иванович, да изпълните моята воля — каза Пулхерия Ивановна. — Когато умра, погребете ме до черковната ограда. Облечете ме със сивата рокля, оная, дето е с малки цветенца на кафяво поле. Атлазената рокля, дето е с малинови ивици, не ми слагайте: мъртвата няма нужда вече от рокли. За какво й са те? А на вас ще ви потрябва: ще си ушиете от нея параден халат, когато дойдат гости, да можете да се покажете прилично и да ги посрещнете.

— Бог знае какво говорите, Пулхерия Ивановна! — каза Афанасий Иванович. — Кой знае кога ще дойде смъртта, а вие още отсега ме плашите с такива думи.

— Не, Афанасий Иванович, аз вече зная кога ще дойде моята смърт. Но не тъжете за мене: вече съм стара жена и достатъчно съм живяла, а и вие вече сте стар, скоро ще се видим на оня свят.

Но Афанасий Иванович ридаше като дете.

— Грехота е да плачете, Афанасий Иванович! Не вършете грях и не гневете Бога със скръбта си. Аз не съжалявам, че умирам. За едно само съжалявам (тежка въздишка прекъсна за минута думите й),

съжалявам, че не зная на кого да ви оставя, кой ще се грижи за вас, когато умра. Вие сте като малко дете: трябва да ви обича оня, който ще се грижи за вас — при това по лицето ѝ се изписа такава дълбока, такава съкрушителна сърдечна жалост, че не зная дали някой би могъл в тоя миг да я гледа равнодушно.

— Слушай, Явдоха — каза тя, като се обърна към ключарката, която нарочно бе заповядала да повикат, — когато умра, ти да се грижиш за пана, да го пазиш като очите си, като родно свое дете. Гледай в кухнята да се готви онова, което той обича. Да му даваш винаги чисти горни и долни дрехи; когато се случат гости, да го стъкмиш прилично, защото той може да излезе и по стар халат, нали и сега често забравя кога е празник и кога е делник. Не сваляй очи от него, Явдоха, аз ще се моля за теб на оня свят и Бог ще те възнагради. А не забравяй, Явдоха, че ти си вече стара, не ти остава много да живееш, не вземай грях на душата си. Защото ако не се грижиш за него, няма да имаш щастие на оня свят. Аз сама ще моля Бога да не ти даде щастлив край. И ти ще бъдеш нещастна, и децата ти ще бъдат нещастни, и целят ви род в нищо няма да има Божията благословия.

Горкичката бабичка! Тя тогава не мислеше нито за оная велика минута, която я очакваше, нито за душата си, нито за бъдещия си живот, тя мислеше само за горкия си спътник, с когото бе прекарала живота си и когото оставяше сиротен и безприютен. С необикновена сръчност разпореди всичко по такъв начин, че след нея Афанасий Иванович да не забележи отсъствието ѝ. Нейната увереност в близката ѝ смърт беше силна и състоянието на душата ѝ бе тъй настроено към това, че наистина няколко дни по-късно тя легна на легло и не можеше вече да приема никаква храна. Афанасий Иванович цял се превърна във внимание и не се отдалечаваше от леглото ѝ. „Да бяхте си хапнали нещо, Пулхерия Ивановна?“ — казваше той, като поглеждаше с тревога в очите ѝ. Но Пулхерия Ивановна нищо не казваше. Най-послед, след дълго мълчание, тя сякаш поиска да каже нещо, помръдна устни — и диханието ѝ отлетя.

Афанасий Иванович беше съвсем смаян. Това му се стори тъй неочаквано, че дори не заплака. С мътни очи той гледаше към умрялата, сякаш не разбираше какво е станало с нея.

Умрялата сложиха на масата, облякоха я в същата рокля, която тя самата бе избрала, скръстиха ѝ ръцете, сложиха в тях восъчна свещ —

той гледаше всичко това безчувствено. Множество народ от всякакво звание изпълни двора, множество гости пристигнаха за погребението, из двора бяха наредени дълги маси жито, домашни ракии, камари баници, гостите говореха, плачеха, поглеждаха покойната, разсъждаваха за нейните качества, гледаха и него; но той самият се отнасяше към всичко това някак чудновато. Най-после понесоха покойницата, народ рукна след нея, тръгна и той; свещениците бяха в пълно одеяние, слънцето светеше, пеленачетата плачеха в ръцете на майките си, чучулигите пееха, децата по ризки тичаха и си играеха по пътя. Най-после ковчегът беше сложен до гроба, казаха му да се доближи и да целуне за сетен път покойната. Той се доближи, целуна я, на очите му се показаха сълзи, но някакви безчувствени сълзи. Ковчегът бе спуснат, свещеникът взе лопатата и пръв хвърли шепа земя, басовият хор от псалта и двамата клисари проточено изпя вечна памет под чистото безоблачно небе, работниците хванаха лопатите и пръстта вече покри и изравни трапа — в това време той се провря напред; всички му сториха път, оставиха го да мине, като искаха да видят какво е намислил. Той вдигна очи, погледна с мътен поглед и каза:

„Значи вече я погребяхте! За какво!?“ Спря се и не довърши думите си.

Но когато се върна у дома си, когато видя, че стаята му е празна, че дори столът, на който седеше Пулхерия Ивановна, беше изнесен, той зариде, зариде силно, рида безутешно и сълзи като река се лееха от потъмнелите му очи.

Пет години минаха оттогава. Коя ли мъка не отнася времето? Коя ли страст ще оцелее в неравната битка с него? Аз познавах един човек в разцвета на още младите си сили, изпълнен с истинско благородство и достойнство, познавах го влюбен нежно, страстно, лудо, дръзко, скромно и пред мен, почти пред очите ми, предметът на неговата страст — нежна и прекрасна като ангел жена — бе поразен от ненаситната смърт. Никога не съм виждал такива ужасни пориви на душевно страдание, такава бясна палеца мъка и такава всеопустошаващо отчаяние, каквито вълнуваха нещастния влюбен. Никога не мислех, че човек би могъл да си създаде такъв ад, в който да няма и сянка, и образ, и нищо, което що-годе да прилича на надежда... Хората гледаха да не го изпуснат от очи: от него бяха скрили всички

оръдия, с които би могъл да се умъртви. Две седмици по-късно той изведнъж се овладя. Почна да се смее, да се шегува; дадоха му свобода и първото нещо, за което я използва, беше да си купи пистолет. Един ден внезапно се чу изстрел, който ужасно изплаши близките му. Те се втурнаха в неговата стая и го намериха проснат, с прострелян череп. Лекарят, който се случи тогава там и за чието изкуство гърмеше всеобща мълва, откри в него белези на живот, намери раната ненапълно смъртоносна и за изненада на всички той бе излекуван. Надзорът над него бе увеличен още повече. Дори на масата не слагаха нож до него и гледаха да махнат всичко, с което би могъл да се удари; но той в скоро време намери своя стоден случай и се хвърли под колелата на минаваща каляска. Ръката и кракът му бяха строшени, но пак го излекуваха. Година след това го видях в една многолюдна зала, той седеше до масата, весело казваше „Петитуверт“, като затваряше една карта и зад него, облежната на гърба на стола му, стоеше младата му жена, която броеше неговите жетони.

След като минаха поменатите пет години от смъртта на Пулхерия Ивановна, аз се намерих из ония места и се отбих в селцето на Афанасий Иванович да споходя стария си съсед, у когото понякога прекарвах деня и винаги ядях до насита изделията на гостоприемната домакиня. Когато наближих двора, къщата ми се видя двойно по-стара, къщите на селяните бяха съвсем полегнали, не ще съмнение, също така, както и стопаните им, дървеният стобор и плетът в двора бяха съвсем разрушени и аз сам видях как готвачката измъкваше от него прътове за разпалване на печката, макар че трябваше да направи още две крачки, за да вземе от натрупаните там съчки. С тъга се доближих до входната площадка, същите мурджовци и шарковци, вече слепи или с пречупени крака, залаяха, като вдигнаха нагоре своите рунтави, окичени с бодили опашки. Насреща ми излезе старец. Значи това е той! Познах го веднага; но беше вече двойно по-прегърбен от преди. Позна ме и ме поздрави със същата усмивка.

Влязох след него в стаите; в тях сякаш всичко беше както преди, но във всичко съгледах някакво странно безредие, някаква явна липса на нещо; с една дума изпитах ония особени чувства, които ни обземат, когато влизаме за пръв път в жилището на вдовец, когото по-рано сме познавали неразделен от другарката, която го е придружавала цял живот. Чувствата ни приличат тогава на ония чувства, които

изпитваме, когато виждаме пред себе си с един крак човека, когото винаги сме познавали здрав. Във всичко личеше липсата на грижливата Пулхерия Ивановна: на масата сложиха нож без дръжка; гозбите вече не бяха приготвени така изкусно. За стопанството не исках да питам, боях се дори да погледна стопанските постройки.

Когато седнаха на трапезата, една слугиня завърза салфетката на Афанасий Иванович и много добре направи, защото инак той щеше да изцапа целия си халат със сос. Помъчих се да го забавлявам с нещо и му разправих разни новини, той слушаше със същата усмивка, но от време на време погледът му ставаше съвсем безчувствен и мислите в него не се объркваха, а изчезваха. Често вдигаше лъжицата с каша и вместо да я доближи до устата си, доближаваше я до носа си, вместо да набоде с вилицата късче пиле, мушкаше шишето и тогава слугинята го хващаше за ръката и я насочваше към пилето. Понякога чакахме по няколко минути следващата гозба. Афанасий Иванович сам забелязваше това и казваше: „Защо толкова бавят яденето?“ Но аз виждах през пролуката на вратата, че момчето, което ни разнасяше гозбите, съвсем не мисли за това и спеше, оборило глава на печката.

— Ето това е оная гозба — каза Афанасий Иванович, когато ни поднесоха мнишки със сметана, — ето оная гозба — продължи той и забелязах, че гласът му започна да трепери и сълза се канеше да надникне от куршумените му очи, но той правеше всички усилия, за да я спре. — Ето това е оная гозба, която по... покой... покойна... — и изведнъж сълзите му рукнаха. Ръката му падна на чинията, чинията се обърна, търкули се и се счупи, сосът го заля цял; той седеше безчувствено, безчувствено държеше лъжицата и сълзите като ручей, като непрестанно извиращ фонтан се лееха, лееха се като порой по салфетката му.

Боже! — мислех си аз, като го гледах: пет години всеизтребващо време — и той е вече безчувствен старец, старец, чийто живот като че ли нито веднъж не е бил смущаван от нито едно силно усещане, целият живот на когото като че ли се е състоял само от седене на висок стол, от ядене на сушени рибки и круши, от добродушни разкази — и такава дълга, такава гореща скръб? Кое тогава има по-голяма власт над нас: страстта или навикът? Или всички сили и стремежи, цялата вихрушка от наши желания и кипящи страсти са само последица от младата ни възраст и само за това изглеждат дълбоки и съкрушителни. Като и да е,

но в това време всички наши страсти ми се струваха детински в сравнение с тоя дълъг, бавен, почти безчувствен навик. На няколко пъти той се помъчи да продума името на покойната, но на средата на думата спокойното му лице конвулсивно се сгърчваше и детският му плач ме нараняваше в самото сърце. Не, това не бяха ония сълзи, на които са обикновено тъй щедри старците, когато ви излагат жалкото си положение и нещастията си; това не бяха и ония сълзи, които се ронят при чаша пунш, не! То бяха сълзи, които течаха, без да питат, от само себе си, като се набираха от лютата болка на изстиналото вече сърце.

Той не изкара дълго след това. Неотдавна чух за неговата смърт. Чудно е обаче, че обстоятелствата на неговата смърт имаха някаква прилика със смъртта на Пулхерия Ивановна. Един ден Афанасий Иванович решил да се поразходи малко из градината. Когато бавно вървял по пътеката с обикновеното си безгрижие, без да мисли за нещо, случило му се едно чудно произшествие: той изведнъж чул, че зад него някой продумал с доста ясен глас: „Афанасий Иванович!“ Обърнал се, но нямало никого, погледнал на всички посоки, надникнал в храстите — никъде никого. Денят бил тих и слънцето греело. Той за минута се замислил: лицето му някак се съживило и най-последно продумал: „Това е Пулхерия Ивана-новна, тя ме вика!“ И на вас, не ще съмнение, ви се е случвало някога да чуете глас, който ви зове по име и който простолюдието обяснява така: че на някоя душа е домъчняло за човека и го вика, след което идва неминуемо смъртта. Да си призная, винаги ми се е струвал страшен тоя тайнствен зов. Помня, че като дете често съм го чувал: понякога изведнъж зад мен някой ясно произнася моето име. Обикновено денят по това време биваше ясен и слънчев, нито едно листо по дърветата в градината не помръдваше, тишината биваше мъртва, дори щурецът млъкваше, в градината по това време нямаше жива душа. Но признавам, че ако най-бясната и бурна нощ с целия си ад от стихии би ме настигнала сред непроходима гора, не бих се уплашил толкова, колкото от тая ужасна тишина сред безоблачния ден. Обикновено тогава в най-голям страх и запъхтян избягвах от градината и се успокоявах едва когато срещнех някой човек, чийто вид прогонваше тая страшна пустиня в сърцето.

Той цял се покорил на вътрешното си убеждение, че Пулхерия Ивановна го вика; покорил се с волята на послушно дете, чезнел, кашлял, топял се като свещ и най-последно угаснал, както угасва тя,

когато не е останало вече нищо, което да може да подкрепи бедния й пламък. „Сложете ме до Пулхерия Ивановна“ — ето всичко, което той продумал преди смъртта си.

Желанието му било изпълнено и той бил погребан до църквата близо до гроба на Пулхерия Ивановна. На погребението имало по-малко гости, но също такава множество прост народ и просяци. Господарската къща вече съвсем опустяла. Предприемчивият управител и кметът пренесли в къщата си всички останали старовремски работи и вехтории, които ключарката не могла да открадне. Наскоро след това пристигнал, който знае откъде, някакъв далечен роднина, наследник на имението, който служел по-рано като поручик не помня в кой полк, страшен реформатор. Той видял веднага голямата разнебитеност и запуснатост в стопанските работи и решил бездруго да изкорени всичко това, да го оправи и да въведе ред. Купил шест отлични английски сърпа, заковал на всяка селска къща особен номер и най-после тъй добре се разпоредил, че шест месеца по-късно имението било взето под попечителство. Мъдрите попечители (един бивш заседател и някакъв щабскапитан в избелял мундир) изтребили в непродължително време всички кокошки и яйца. Селските къщи, които били почти съвсем полегнали на земята, напълно се съборили; селяните почнали да пиянстват и повечето от тях се разбягали. А същинският стопанин, който впрочем живеел в доста мирни отношения със своите попечители и пиел заедно с тях пунш, идвал много рядко в селото си и оставал там за късо време. Той и досега обикаля всички панаири в Малорусия; грижливо се осведомява и пресмята цените на разните произведения, които се продават на едро, като брашно, коноп, мед и друго, но купува само малки дреболии като кремъци, гвоздеи за прочистване на лулата си и изобщо всичко онова, общата цена на което не надминава една рубла.

[1] *Компанейци* — войници и офицери от кавалерийски полкове, съставени от доброволци. ↑

[2] Чин, равен на капитански. ↑

[3] *Кисел* — сладко желе от плодов сок. Б.пр. ↑

[4] *Деревий* — билка за лекуване на стомашни заболявания. ↑

[5] *Нечуйвятър* — Гогол обяснява: „Трева, която се дава на свинете за мас“. Б.пр. ↑

[6] В Русия слагат ковчега с покойника на масата. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.